

ΧΡΗΣΤΟΥ ΣΑΜΟΥΗΛΙΔΗ

ΑΜΙΣΟΣ
(ΣΑΜΨΟΥΝΤΑ)
ΚΑΙ Η ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΤΗΣ

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ

Αδελφών Κυριακίδη α.ε.

ΧΡΗΣΤΟΥ ΣΑΜΟΥΗΛΙΔΗ

Η ΑΜΙΣΟΣ (ΣΑΜΨΟΥΝΤΑ)
ΚΑΙ Η ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΤΗΣ

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ


Αδελφών Κυριακίδη α.ε.

ΧΡΗΣΤΟΥ ΣΑΜΟΥΗΛΙΔΗ
Η ΑΜΙΣΟΣ (ΣΑΜΨΟΥΝΤΑ) ΚΑΙ Η ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΤΗΣ
Βελτιωμένη μορφή δύο εργασιών του συγγραφέα που δημοσιεύτηκαν στο
Αρχαίον Πόντου (τόμος 27ος, 1965, σελ. 247-267 και τόμος 37ος, 1982, σελ. 32-118)

Αριθμός Εκτύπωσης: 871

ISBN 960-343-778-6

© 2004

Εκδοτικός Οίκος Αδελφών Κυριακίδη Α.Ε.
Κων. Μελενίκου 5, Τ.Κ. 546 35, Θεσσαλονίκη
Τηλ. 2310-208.540, Fax 2310-245.541
Web: <http://www.kyriakidis.gr>

Αθήνα: Κεντρικό Αρσάκειο Μέγαρο, Στοά του Βιβλίου,
Πεσμαζόγλου 5, Τ.Κ. 105 64
Τηλέφωνο και fax: 210-32.11.097

Η πνευματική ιδιοκτησία αποκτάται χωρίς καμμία διατύπωση και χωρίς την ανάγκη ρήτρας απαγορευτικής των προσβολών της. Πάντως, κατά το Ν. 2121/1993 και τη διεθνή σύμβαση της Βέρνης (που έχει κυρωθεί με το Ν. 100/1975) απαγορεύεται η αναδημοσίευση και γενικά η αναπαραγωγή του παρόντος έργου, με οποιονδήποτε τρόπο (ηλεκτρονικό, μηχανικό, φωτοτυπικό, ηχογράφησης ή άλλο), τμηματικά ή περιληπτικά, στο πρωτότυπο ή σε μετάφραση ή άλλη διασκευή, χωρίς τη γραπτή άδεια του εκδότη.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος Μαρίας Βεργέτη	7
-------------------------------	---

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

Η ΑΜΙΣΟΣ (ΣΑΜΨΟΥΝΤΑ)

I. Σύντομη ιστορική αναδρομή.....	13
II. Η σύγχρονη Αμισός (Σαμψούντα)	22
1. Εισαγωγικά.....	22
2. Η δημογραφική ανάπτυξη της πόλης	24
3. Η οικονομική ανάπτυξη	26
4. Η παιδεία και η πνευματική κίνηση	32
5. Ο τραγικός επίλογος.....	34

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

Η ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΣΑΜΨΟΥΝΤΑΣ

I. Η ένταξη των ελληνικών κοινοτήτων στην περιφέρεια Σαμψούντας.....	39
1. Τμήμα Σαμψούντας.....	41
2. Τμήμα Καβάκ.....	44
3. Τμήμα Τεκκιάς	44
II. Γεωγραφικά στοιχεία	45
1. Η θέση της περιφέρειας.....	45
2. Τα βουνά.....	46
3. Τα ποτάμια	47
4. Τα δάση	48
5. Το κλίμα	49
6. Οι δρόμοι.....	51

7. Οι μαχαλάδες.....	52
8. Οι πλατείες.....	55
9. Τα ονόματα των οικισμών της περιφέρειας.....	56
10. Τα τοπωνύμια και οι αρχαιολογικοί χώροι.....	59
III. Δημογραφικά στοιχεία.....	64
1. Ο πληθυσμός.....	64
2. Η ίδρυση των ελληνικών οικισμών.....	78
3. Η καταγωγή των κατοίκων.....	83
4. Η γλώσσα των κατοίκων της περιφέρειας.....	89
IV. Στοιχεία οικονομίας.....	93
V. Διοικητικά στοιχεία.....	100
1. Εκκλησιαστική διοίκηση.....	100
2. Τουρκική διοίκηση.....	102
3. Αυτοδιοίκηση.....	103
4. Πολιτιστική ανάπτυξη.....	109
VI. Χτίσματα.....	110
1. Εκκλησίες.....	110
2. Σχολεία.....	112
3. Σπίτια και άλλα βοηθητικά ή αναγκαία χτίσματα.....	114
4. Τα τζαμιά και τα άλλα τούρκικα και ελληνικά χτίρια.....	117
5. Χτίσματα για ύδρευση.....	119
VIII. Ιστορικά στοιχεία.....	119
1. Αρχαιότητα.....	119
2. Μεσαίωνας.....	123
3. Τουρκοκρατία.....	127
4. Η τελευταία ιστορική φάση.....	134
5. Έξοδος και εγκατάσταση στην Ελλάδα.....	148
RESUME.....	153
SUMMARY.....	154
Βιβλιογραφία.....	157

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Με μεγάλη χαρά δέχτηκα την πρόσκληση του Χρήστου Σαμουηλίδη να προλογίσω το έργο του **Αμισός (Σαμψούντα) και η Περιφέρειά της**, το οποίο παρουσιάζει την ιστορία και την κοινωνία της ευρύτερης περιοχής της Σαμψούντας, από τα τέλη του 18^{ου} αιώνα μέχρι το 1924.

Η περιφέρεια Σαμψούντας είναι ορεινή περιοχή του δυτικού Πόντου με χαμηλά βουνά, πυκνά δάση και πολλά ποτάμια. Πρωτεύουσά της είναι η παραθαλάσσια πόλη της Σαμψούντας, η οποία βρίσκεται ανατολικότερα από τη θέση της αρχαίας Αμισού.

Το βιβλίο αποτελείται από δύο μέρη. Το πρώτο παρουσιάζει τη σύγχρονη Αμισό, δηλαδή τη Σαμψούντα του 19^{ου} και του 20ού αιώνα. Το δεύτερο μέρος παρουσιάζει την περιφέρεια Σαμψούντας, την ίδια περίοδο.

Η σύγχρονη Σαμψούντα είναι η τρίτη πόλη που δημιουργείται στην ίδια περιοχή. Πρώτη ιδρύεται η αρχαία ελληνική Αμισός. Δεύτερη η σελτζουκική και μετέπειτα οθωμανική Σαμψούντα, η οποία κτίζεται ένα με τρία χιλιόμετρα δίπλα και ανατολικά της αρχαίας Αμισού. Το αρχαίο ελληνικό όνομα Αμισός αλλοιώνεται σε Σαμψόν (από το «εις Αμισόν») και αργότερα εξελληνίζεται σε Σαμψούντα. Οι κατοχές αφελληνίζουν την πόλη και την ευρύτερη περιοχή, εκτός από το Καδίκιοϊ, που παραμένει ελληνικό χωριό.

Στην αρχή του 19^{ου} αιώνα η Σαμψούντα είναι ένα ασήμαντο οθωμανικό χωριό με ένα λιμανάκι χωρίς εμπορικό ενδιαφέρον. Διαμορφώνεται σε πόλη γύρω στα 1850, καταστρέφεται ολοκληρωτικά από πυρκαγιά το 1866 και ξαναχτίζεται.

Το 1866 στη Σαμψούντα κατοικούν 400 οικογένειες. Στις δεκαετίες που ακολουθούν εξελίσσεται στο δεύτερο, μετά από την Τραπεζούντα, σε σπουδαιότητα λιμάνι της Μαύρης Θάλασσας. Καθοριστικός παράγοντας για την ακμή της πόλης και της ευρύτερης περιφέρειας είναι η μετανάστευση και εγκατάσταση Ελλήνων στην περιοχή από τα τέλη του 18^{ου} αιώνα. Πρώτοι εγκαθίστανται «χάριν εμπορίου» στην πόλη της Σαμψούντας Καππαδόκες. Το 1866 η ελληνική συνοικία αριθμεί εκατό σπίτια. Τους Καππαδόκες ακολουθούν Έλληνες από περιοχές του Πόντου, αλλά και από την Ελλάδα. Το 1910 η Σαμψούντα έχει 40.000 κατοίκους, από τους οποίους οι 20.000 είναι Έλληνες. Εξελίσσεται σε πόλη με μεγάλο εμπορικό ενδιαφέρον. Το 1911 στο λιμάνι της προσεγγίζουν 700 πλοία. Το κυριότερο προϊόν που εξάγεται είναι το ντόπιο προϊόν της περιοχής, ο καπνός. Η μεγάλη παραγωγή καπνού άριστης ποιότητας, η οποία αρχίζει μετά από το 1814, και η παραγωγή σιτηρών στα χωριά της περιφέρειας και των γειτονικών περιφερειών συντελεί στην ανάπτυξη του λιμανιού. Μέχρι το 1920 οι Έλληνες έχουν το 60% της αγοραστικής δύναμης των καπνεμπόρων. Με τη συνδρομή των ελληνικών τραπεζών αποκτούν και το μονοπώλιο της ναυτιλίας. Στην πόλη εγκαθίστανται προξενικές αρχές και πρακτορεία ακτοπλοϊκών εταιρειών με Έλληνες αντιπροσώπους. Σχεδόν όλοι οι δικηγόροι είναι Έλληνες. Τα δύο τυπογραφεία της πόλης είναι ελληνικά. Οι Έλληνες συμμετέχουν ακόμη και στις τουρκικές δημόσιες υπηρεσίες.

Αντίστοιχη με τη δημογραφική και την οικονομική ανάπτυξη είναι και η πνευματική ανάπτυξη της πόλης. Αυξάνεται ο αριθμός των ελληνικών σχολείων και των μαθητών. Τα κορίτσια της Σαμψούντας μετά από την αποπεράτωση των σπουδών τους στην πόλη, τελειοποιούν τη μόρφωσή τους σε ανώτερα σχολεία έξω από την πατρίδα τους. Τα ελληνικά οικοδομήματα κτίζονται με συνεισφορές μόνο των Ελλήνων. Το 65% των προσόδων για ανέγερση κυβερνητικών οικοδομημάτων και μωαμεθανικών σχολείων προέρχονται από τις συνεισφορές των Ελλήνων της πόλης. Η πόλη διαθέτει πολιτιστικούς

συλλόγους, φιλαρμονική, τυπογραφείο, θέατρο, κινηματογράφο. Τον 20ό αιώνα είναι η δεύτερη, μετά από την Τραπεζούντα, πόλη με πνευματική κίνηση.

Το δεύτερο μέρος του βιβλίου αφορά την περιφέρεια Σαμψούντας. Ο συγγραφέας προβαίνει σε κατηγοριοποίηση των ελληνικών οικισμών της περιφέρειας με βάση την εξάρτησή τους από το οικονομικό κέντρο της περιοχής, δηλαδή από την πόλη της Σαμψούντας. Θεωρεί ότι η εξάρτηση των αγροτικών κοινοτήτων από την πόλη καθορίζεται περισσότερο από τις οικονομικές παρά από τις διοικητικές ή τις εκκλησιαστικές σχέσεις. Βάσει αυτής της θεώρησης, η περιφέρεια διαιρείται σε τρία τμήματα, τα χωριά των οποίων έχουν ένα δευτερεύον αστικό κέντρο, μια κωμόπολη, όπου πραγματοποιούνται οι μικρότερες αγοραπωλησίες των προϊόντων. Το τμήμα Σαμψούντας με 188 ελληνικούς οικισμούς έχει μοναδικό οικονομικό κέντρο την πόλη της Σαμψούντας. Το τμήμα Καβάκ με 28 ελληνικούς οικισμούς έχει κύριο κέντρο τη Σαμψούντα και δευτερεύον την κωμόπολη Καβάκ. Το τμήμα Τεκκιάς με 45 ελληνικούς οικισμούς έχει κύριο οικονομικό κέντρο τη Σαμψούντα και δευτερεύον την κωμόπολη Τεκκιά (Τεκέκιοϊ). Οι περισσότεροι Έλληνες κάτοικοι των ελληνόφωνων χωριών κατάγονται από την Αργυρούπολη και μιλούν το αργυρουπολίτικο ιδίωμα. Μόνο στο Καδίκιοϊ μιλούν ένα άλλο ιδίωμα της ποντιακής διαλέκτου. Οι περισσότεροι τουρκόφωνοι Έλληνες κατάγονται από την Πάφρα.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχουν οι πληροφορίες για τα επαγγέλματα και την καθημερινή ζωή των αστών και των αγροτών. Για παράδειγμα, το κοσμικό γεγονός για τους αστούς της Σαμψούντας είναι οι ιππικοί και αθλητικοί αγώνες που γίνονται το Μάιο με Ιούνιο. Οι χωρικοί διασκεδάζουν στα αλώνια, στις αυλές των εκκλησιών και των σχολείων, και το χειμώνα μέσα στο σπίτι, στο μεγάλο υπόστεγο που λειτουργεί ως σαλόνι.

Πριν από το 1914 ο ελληνικός πληθυσμός όλης της περιφέρειας ανέρχεται σε 75.494 άτομα, σύμφωνα με την Ιερά Μητρόπολη Αμα-

σειας, στην οποία υπάγεται η Αμισός και η ευρύτερη περιοχή της. Ο ελληνικός πληθυσμός της πόλης ανέρχεται σε 15.973 άτομα, του Καδίκιοι σε 3.285 και των περιχώρων σε 52.236.

Το βιβλίο τελειώνει με το υποκεφάλαιο που αφορά το βίαιο εκπατρισμό και την εγκατάσταση στην Ελλάδα. Η μεταπολίτευση του 1908 στην Τουρκία αλλάζει τις σχέσεις Ελλήνων και Τούρκων. Με τους βαλκανικούς πολέμους του 1912-13 επιστρατεύονται για πρώτη φορά οι Έλληνες ως υπήκοοι της Τουρκίας. Το 1914 δημιουργούνται τα «τάγματα εργασίας», στα οποία αποστέλλονται οι χριστιανοί αξιωματικοί και στρατιώτες. Εκεί κατά χιλιάδες πεθαίνουν από την εξοντωτική δουλιά και την κακή διατροφή ή λιποτακτούν. Οι οικογένειες των λιποτακτών δολοφονούνται ή κακοποιούνται. Λιποτάκτες και χωρικοί καταφεύγουν στα βουνά. Δημιουργούνται ανταρτικά σώματα, τα οποία εξοπλίζονται από το ρωσικό στρατό, που εισέρχεται στην Τραπεζούντα τον Απρίλιο του 1916.

Οι τουρκικές αρχές συνεχίζουν τις επιδρομές στρατού και χωροφυλακής στα χωριά της Σαμψούντας όπου διαπράττονται φόνοι, ληστείες και εμπρησμοί. Από το Δεκέμβριο του 1916 αρχίζουν οι πορείες θανάτου του άμαχου πληθυσμού προς το εσωτερικό. Ο συγγραφέας παρουσιάζει την εικόνα της καταστροφής της περιφέρειας της Σαμψούντας και της γειτονικής περιφέρειας της Πάφρας μέσα από τα αρχεία του Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών.

Με την Οκτωβριανή επανάσταση του 1917 και την επικράτηση των μπολσεβίκων στη Ρωσία, οι Ρώσοι αποχωρούν από τον ανατολικό Πόντο και διακόπτεται ο ανεφοδιασμός των Ελλήνων ανταρτών.

Στις 19 Μαΐου 1919 αποβιβάζεται στη Σαμψούντα ο Μουσταφά Κεμάλ ως απεσταλμένος της τουρκικής κυβέρνησης για να μεσολαβήσει για την ειρήνευση στην περιοχή. Αντί γι' αυτό θα οργανώσει την τελική φάση εξόντωσης των Ελλήνων. Αρχίζουν οι συλλήψεις, οι βιαιοπραγίες, οι δολοφονίες, οι πορείες θανάτου του άμαχου πληθυσμού προς το εσωτερικό της χώρας. Το 1921 οι πρόκριτοι της πόλης

απαγχονίζονται στην Αμάσεια. Μετά από τη Μικρασιατική Καταστροφή, οι επιζήσαντες Έλληνες μπαίνουν σε καράβια και καταφεύγουν στην Ελλάδα. Το μεγάλο κύμα φεύγει τους τελευταίους μήνες του 1922 και τους πρώτους μήνες του 1923. Οι υπόλοιποι φτάνουν με την ανταλλαγή των πληθυσμών το 1924. Στην Ελλάδα η εγκατάσταση γίνεται κυρίως στην Αθήνα, στον Πειραιά, στη Θεσσαλονίκη και στις καπνοπαραγωγικές πόλεις της Δράμας και της Καβάλας.

Το βιβλίο είναι βελτιωμένη μορφή δύο προγενέστερων εργασιών, που δημοσιεύτηκαν στο περιοδικό *Αρχαίον Πόντου* το 1965 και το 1982. Ο συγγραφέας αξιοποιεί με τον καλύτερο τρόπο την υπάρχουσα βιβλιογραφία και τις πληροφορίες που παρέχονται για την περιοχή από τα αρχεία του Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών.

Μαρία Βεργέτη

Λέκτορας Κοινωνιολογίας

του Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης

Η ΑΜΙΣΟΣ (ΣΑΜΨΟΥΝΤΑ)
ΚΑΙ Η ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΤΗΣ



9 789603 437789

ISBN 960-343-778-6

